

ної лексики з етнічним забарвленням, позначаючи специфічні для культури певного народу явища і предмети, та не мають відповідників у мовах інших народів. Визначення «слів-реалій» розглядаються крізь призму мовознавчих, лінгвокультурологічних, лінгвокраїнознавчих, лінгводидактичних досліджень. Зазначається, що у лінгвокультурології такі слова вивчаються у зіставленні з іншою мовою, а лінгвокраїнознавство досліджує з позицій історії, географії, фольклору, міфології тощо, в свою чергу, для лінгводидактики лексеми – ефективний засіб у методиці навчання іноземних мов. Увага акцентується на дослідженні мови як феномену культури, на лексиці – як засобі передачі національно-культурної інформації.

Ключові слова: «слова-реалії», безеквівалентна лексика, лінгвокультурологія, символи національної культури, «мовна картина світу», мовна свідомість.

Елена ОРЛОВА

г. Николаев

СЛОВА-РЕАЛИИ КАК СИМВОЛЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматривается один из главных объектов лингвистических исследований – «слова-реалии». Определено, что национально-специфические единицы, которые составляют безэквивалентную лексику с этническим компонентом, обозначают специфические для культуры определенного народа явления и предметы и не имеют прямых соответствий в языках других народов. Определения «слов-реалий» рассматриваются через призму исследований языкознания, лингвокультурологии, лингвострановедения, лингводидактики. Указывается, что в лингвокультурологии такая лексика изучается в сопоставлении с другим языком, лингвострановедение изучает ее с точки зрения истории, географии, фольклора, мифологии и т.д., в свою очередь, для лингводидактики эти лексеми – эффективное средство в методике обучения иностранных языков. Акцентируется внимание на изучении языка как феномена культуры, на лексике – как средстве передачи национально-культурной информации.

Ключевые слова: «слова-реалии», безэквивалентная лексика, лінгвокультурологія, символи національної культури, «языковая картина мира», языковое сознание.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2017

УДК 821.161.2

Віталій ПЕРЕЯСЛОВ

м. Харків

vitalypereyaslov@ukr.net

ВАСИЛЬ МИСИК І ОМАР ХАЙЯМ – СХІДНА МУДРІСТЬ В УКРАЇНСЬКИХ ШАТАХ

У статті досліджено рівень мистецького, зокрема перекладацького, таланту Василя Мисика. Нами визначено рівні перекладацької майстерності, реалізація яких зумовлює якість перекладу. Крім того, ми підкреслили, що Василя Мисика цілком повноправно можна вважати основоположником української орієнталістики. У своїй перекладацькій діяльності митець послуговався двома принципами: уникання архаїзації і будь-якої ускладненості вислову, яка б могла затемнити зміст, або порушити контакт з читачем; табування буквалізму у перекладі, який призводить до спрощення художнього тексту. Реалізацію цих принципів ми простежили на матеріалі перекладів Василя Мисика з рубаїв Омара Хайяма, порівнюючи їх з іншими українськими і російськими перекладами. Також, ми підкреслили, що багаторічна робота над творами Хайяма позначилась і на оригінальній творчості Мисика, зокрема на формально-стилістичному й образному рівнях.

Ключові слова: переклад, перекладні рівні, орієнталістика, творчість Василя Мисика, рубаї Омара Хайяма.

Відомо, що оригінал і перекладний текст об'єднує спільна мета – вплинути на читача за допомогою певної інформації, при чому особлива увага приділяється змісту і формі її передачі. Відповідно, найскладнішою для перекладача є

адекватна адаптація оригіналу до соціокультурного простору мови адресата.

Якісний переклад, в ідеалі, має реалізувати оригінал на денотативному, конотативному, структурно-нормативному, прагматичному,

формально-естетичному рівнях. Утім, на практиці, це вдається далеко не завжди.

Найскладніше для перекладача, у роботі з іншомовним текстом, осмислити задум автора, зберегти сюжет, фабулу, стиль, збагнути свідоме і підсвідоме першотвору. Крім того, змогти передати не лише здобутки, а й недоліки оригіналу.

Одним із небагатьох, хто наближався до втілення цих формально-змістових рівнів в історії українського художнього перекладу, був Василь Мисик. Завдяки його творчій діяльності українською зазвучали твори близько п'ятдесяти авторів з дванадцяти мов світу. Його перекладацький талант визнавали такі відомі постаті, як: М. Зеров, М. Рильський, М. Бажан, Д. Павличко, М. Лукаш та ін.

Історія українського художнього перекладу знає чимало прикладів, коли перекладач вносив у текст надлишок себе. У XIX ст. поширеною була заміна назв країн, річок, міст тощо на близькі перекладачеві. М. Куліш, наприклад, перекладаючи Ф. Шіллера, «ідилічну Аркадію» назвав «любою Україною», а М. Старицький у перекладах із А. Міцкевича замість звернення до Німану звернувся до Сули тощо.

Зважаючи на вищезазначене, слід сказати, що Василь Мисик визначальними рисами справжнього перекладача визнавав саме художній такт і сумлінність. Ці риси були притаманні і його характеру. Слід розглянути наведені нами твердження на прикладі перекладів з Омара Хайяма, здійснених Мисиком.

Перше, що, на нашу думку, якісно виділяє переклади Мисика, – це уникання архаїзації і будь-якої ускладненості вислову, яка б могла затемнити зміст, або порушити контакт з читачем.

Погляньмо на дослівний переклад одного з рубаїв:

*Одна рука – на Корані, інша – на чаші,
То ми благочестиві, то нечестиві.
Під цим мармуровим зводом кольору бірюзи
Ми не є достеменно кафірами, ні повністю
мусульманами [8].*

А ось, як переклав його В. Мисик:
*Ми поряд з келихом тримаємо коран
То йдем у праведний, то знов у грішний*
стан:

*Під синім небом цим не зовсім ми кафіри
І не належимо цілком до мусульман [4, 405]*

У першому рядку дослівного перекладу спостерігаємо роздвоєння людини між Кораном і чашею, яке Василь Мисик талановито замінив їх поєднанням. Тим самим апелюючи до поєднання непоєднуваного і зберігаючи анти-

номічний зміст закладений автором. Смысл від цієї заміни не змінився, проте зник ефект маятника, який зберігається у наступному рядку.

Показовим для нас є третій і четвертий рядки. Опис кольору неба, який у оригіналі займає цілий рядок, у Мисика міститься в одному слові, що, позбувшись надлишковості другорядного, зосереджує увагу на головній ідеї, висловленій у останньому рядку, точність перекладу якого є взірцевою.

Уважаємо доцільним порівняти український і російський переклад одного з рубаїв. Сучасний перекладач Г. В. Латник інтерпретує його таким чином:

*Цей щиро, без вагань сповідує іслам,
Той з логіки й думок будує власний храм...
Напевне, їх обох колись зупинить Вишній:
«Ви заблукали! Путь лежить ні тут,
ні там!» [7, 40].*

А так переклав його В. Мисик:
*Цей топче стежечку до монастирських
брам,
Той шлях до істини собі торує сам.
Боюсь, настане день і пролунає голос:
«Ви блудите, сліпці! Не тут вона й
не там» [4, 409]*

Російською, в перекладі І. Тхоржевського, він звучить так:

*Один – бегущим доверяет дням,
Другой – туманным завтрашним мечтам,
А муэдзин вещает с башни мрака:
«Глупцы! Не здесь награда, и не там!» [6, 53].*

Семантично, український переклад перших двох рядків дуже схожий. Бачимо, що перекладачі стверджують думку про два шляхи: один релігійний, прокладений певним віровченням, інший, самостійний, прокладений особистим баченням світоустрою. У цьому українські переклади відрізняються від російського, який використовує абстрактні образи буденності та мрій. Думка, оформлена таким чином, ледь вловима. Отже, стосовно конкретності і ясності українські переклади, на нашу думку, легші для сприйняття.

Другий рядок перекладу В. Латника, на нашу думку, семантично втрачає порівняно з Мисиковим, бо обмежує бачення світоустрою лише логікою і думками. Натомість Мисик вдало використовує словосполучення «шлях до істини», під яким розуміємо цілий комплекс подій, досвіду, знань тощо. Доречі, логіка Мисикова викладу зберігається до кінця, а у В. Латника у четвертому рядку виникає слово «путь», яке нічим попередньо не обумовлюється.

Таким чином, переклад В. Мисика, якісно виграє на фоні українського і тим паче російського конкретністю образів, семантичною точністю, логічністю думки. Формально-стилістичні елементи теж передано правильно.

Друге – заперечення буквалізму у перекладі, який призводить до спрощення художнього тексту.

Відомий чотиривірш Хайяма, який відкриває християнський бік світогляду митця у дослівному перекладі звучить так:

*Хайям! К чему так сокрушаться
из-за грехов?
Есть ли хоть какая польза от страданий
в конце концов?
Если нет прегрешений – нет и прощенья,
Прощенье-то и возникло из-за грехов.
Так зачем скорбеть? [7].*

У інтерпретації В. Мисика твір набуває де-що іншого звучання:

*Хайяме-грішнику, ти вбрався в темні шати –
Й журбою думаєш гріхи із себе зняти?
Хіба не для гріхів існує всепрощення?
Воно для грішника, тож годі вболівати!
[5, 154]*

Серед безсумнівних здобутків В. Мисика у перекладі цього рубая, варто підкреслити збереження перших двох питальних конструкцій. В. Латнику, наприклад, цього зробити не вдалося. Весь твір у нього побудований у стверджувальній формі, що значно звужує філософський зміст і простір для співтворчості реципієнта:

*Хайяме, ти грішиш, але сумління муки
І сльози каяття призводять до розпуки.
Того, хто не грішив, нема за що прощати,
Отже, твої гріхи – прощення запорука
[7, 47].*

Варто зазначити, що Мисик поступився кількома другорядними моментами, щоб зберегти зміст та форму. По-перше, питання про марність скорботи поет переніс з кінця на середину твору. По-друге, прикінцеве питальне речення замінив спонукальним. По-третє, в оригіналі думка про те, що саме наприкінці життєвого шляху прийде розплата за гріхи, винесена у текст, у Мисика ж – у підтекст.

Утім, зазначені неточності, жодним чином не змінюють зміст оригіналу та його вплив на читача. Переклад Мисика, на нашу думку, значно точніший і зрозуміліший від перекладу того ж В. Латника, який скорботу, журбу називає «розпукою» та надає прощенью ознак автоматичності, як бачимо з останнього рядка.

З аналізованих вище чотиривіршів бачимо, що В. Мисик поступився кількома складними

для розуміння моментами, втім зберіг ясність твору в мові перекладу. Формально-змістові зв'язки збережені і смисл жодним чином не втрачається, що було б не можливо при буквальному перекладі.

Василя Мисика певною мірою можна вважати реформатором української орієнталістики, адже на основі досвіду А. Кримського (який перекладав переважно у формі традиційного катрена) він удосконалив перекладацьку справу, звернувши увагу не лише на передачу змісту, а й на передачу форми. Про особливості римування на Сході В. Мисик писав: «Для східної поезії характерний культ рими. На одній римі часто будуються довгі вірші, цілі поеми. Ця пристрасть до монорими прийшла, мабуть, від давньоарабської поезії (якій багато чим зобов'язана перська), де за звичаєм вірші не записувались, а зберігались у пам'яті» [2, 133].

На відміну від А. Кримського, який перекладав рубаї Хайяма хореем, В. Мисик більш точно передає їхній зміст і форму, послуговуючись шестистопним ямбом. Коментуючи один з перекладів В. Мисиком творів Омара Хайяма, В. Брюгген підкреслює: «Строгість поетичної фрази, її висока «музична організація», повноцінний вияв закладеної в оригіналі думки дозволяють перекладачеві добиватися художньої адекватності» [1, 148].

Багаторічна зацікавленість В. Мисика східним філософом досягла такого виміру, що чужий світ, світ Хайяма перекладач включає до свого власного культурного світу. Наприклад, у вірші «Черепочок», Мисик, як і Хайям, поєднує дві протилежні естетико-філософські лінії: поганську і християнську. Як відомо, східний філософ широко використовував різноманітні антиномії, а у його світогляді поєдналися риси епікуреїзму, суфізму, мусульманства, зороастризму тощо. Отже, повертаючись до вірша «Черепочок», варто зазначити, що вироби з глини, зокрема глиняний посуд, у поганській традиції символізували поєднання чотирьох стихій: води, вогню, землі, повітря. У християнській традиції, ще в Старому заповіті, глина була засобом творення першої людини Адама. Крім того, використання глиняного посуду стало для історії людства новим етапом розвитку, який ще більше відрізняв його від тварин.

Ідеї символічного переродження людини у виробах із глини й одухотвореність природного світу звучать у прикінцевих рядках вірша «Черепочок»:

*Та, мабуть, так від найдавніших літ
Заведено, що тільки задля того,
Хто чує голос черепка пусого,
Звучатиме органом цілий світ [5, 124].*

Для прикладу, погляньмо на один з рубаїв Хайяма:

*Розбивши глечика, я не журився дуже,
Бо дурню п'яному, звичайно, все байдуже.
І потай мовив глек: «Колись я був так само
Людиною, а ти – ти будеш глеком,
друже!» [4, 401].*

Вбачаємо схожі образи і ідеї, які об'єднують авторів. Так, шматочок глини одухотворяється і набуває здатності говорити, а ідея єдності людини зі світом підтверджується думкою про тлінність фізичного тіла і його подальшу долю в якості глини, часточки якої розлітаються по всьому світу.

Свою пошану до видатного філософа Сходу В. Мисик висловив у сонеті «Хайям». Поет не лише порушує близьку для Омара Хайяма проблематику зла й несправедливості, він стилізує сонет під манеру філософа, використовуючи типові для Хайяма звороти. В. Мисик бере песиміс-

тичну тривогу Хайяма про те, що після смерті від нього не залишиться нічого, крім попелу, і доповнює її оптимізмом: він говорить про життя поета-філософа в його думках, у його творіннях.

Таким чином, самобутні за формою та змістом рубаї Омара Хайяма, завдяки перекладацьким принципам і копіткій роботі Василя Мисика, органічно, а головне, зберігаючи формально-змістові особливості оригіналу, звучать українською.

Список використаних джерел

1. Брюгген В. «... І форма жде киплячого металу!» / Володимир Брюгген // Вітчизна. – 1976. – № 10. – С. 142–148.
2. Брюховецький В. І. Захід, і Схід : В лабораторії майстра / В'ячеслав Брюховецький // Дніпро. – 1977. – № 7. – С. 132–135.
3. Мисик В. О. Перлини поезії Сходу. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 384 с. : іл.
4. Мисик В. Планета. Вибране / Василь Мисик ; передм. І. Драч. – К. : Дніпро, 1977. – 423 с.
5. Мисик В. О. Чорнотроп : Вибране / В. О. Мисик ; упоряд. І. Перепеляк. – Х. : Майдан, 2007. – 288 с.
6. Хайям О. Рубайат: Сб.: Пер. с перс. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2013. – 304 с.
7. Хайям Омар. Рубаят. / Поетич. інтерпретація Г. В. Латника. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 368 с.
8. Хайямада. Рубаи. Дословный перевод [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.khayyam.nev.ru/original.shtml>

Vitaliy PEREYASLOV
Kharkiv

VASILY MYSIK AND OMAR KHAYYAM – EAST WISDOM IN THE UKRAINIAN APPEARANCE

In the article it is investigated the level of art, in particular translation, talent of Vasily Mysik. We have determined levels of translation skill which in realization causes translation quality. Besides, we have emphasized that Vasil Mysik can quite fully be considered the founder of the Ukrainian orientalism. In the translation activity the artist was directed two principles: avoiding of an archaization and all complexity of expression which could darken contents or break contact with the reader; a literalism taboo in translation which leads to simplification of the art text. We have tracked realization of these principles on material of the translations of Vasil Mysik from Omar Khayyam's rubayat, comparing them to other Ukrainian and Russian translations. Also, we have emphasized that long-term work on Khayyam's works has affected the original creativity of Mysik, in particular at the formal and stylistic and figurative levels.

Key words: translation, translated levels, orientalism, Vasil Mysik's creativity, Omar Khayyam's rubai.

Віталій ПЕРЕЯСЛОВ
г. Харьков

ВАСИЛИЙ МЫСИК И ОМАР ХАЙЯМ – ВОСТОЧНАЯ МУДРОСТЬ В УКРАИНСКОМ ОБЛИЧИИ

В статье исследовано уровень художественного, в частности переводческого, таланта Василия Мысика. Нами определены уровни переводческого мастерства, реализация которых обуславливает качество перевода. Кроме того, мы подчеркнули, что Василия Мысика вполне полноправно можно считать основателем украинской ориенталистики. В своей переводческой деятельности художник руководился двумя принципами: избегания архаизации и всяческой усложненности выражения, которая могла бы затемнить содержание, или нарушить контакт с читателем; табуирование буквализма в переводе, который приводит к упрощению художественного текста. Реализацию этих принципов мы проследили на материале переводов Василия Мысика с рубайата Омара Хайяма, сравнивая их с другими украинскими и русскими переводами. Также, мы подчеркнули, что многолетняя работа над произведениями Хайяма отразилась и на оригинальном творчестве Мысика, в частности на формально-стилистическом и образном уровнях.

Ключевые слова: перевод, переводные уровни, ориенталистика, творчество Василия Мысика, рубаи Омара Хайяма.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2017